

ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ЙОГО МОВИ

Проблема походження українського народу та його мови є надзвичайно актуальною історико-лінгвістичною проблемою, пов'язаною з національним відродженням та відтворенням української державності. Осторонь цієї проблеми не залишаються не тільки професійні історики та філологи, а й численні аматори, які зазвичай не мають належної історико-лінгвістичної підготовки, тому їхні гіпотези більше нагадують нісенітницю, ніж ґрунтовні наукові розвідки. Проте останнім часом серед лінгвістів-професіоналів розгорнулася палка полеміка щодо питань походження української мови як однієї з головних ознак нашої нації.

Загальновідомим є факт, що всі східнослов'янські мови походять з однієї мови-основи давньоруської, а остання виходить з мови праслов'янської, тому не дивно, що походження етнонімів та топонімів *арії, анти, склавіни, руси, Русь, Україна* тощо привертають увагу дослідників.

Останнім часом вийшли у світ праці Г. Півторака, В. Русанівського, В. Скляренка, О. Ткаченка, О. Трубачова, Ю. Карпенка та інших, які по-новому розглядають зазначену вище проблему, дискусія з приводу якої триває вже майже два століття. Цікавими й неординарними були погляди на походження назв *Україна і Русь* таких видатних вчених, як М. Костомаров, М. Грушевський, О. Потебня, І. Огієнко, А. Кримський, котрі останнім часом активно популяризуються на шпальтах наукових та науково-популярних часописів. Тож розв'язання зазначеної проблематики потребує подальших досліджень у царині слов'янського мовознавства та історії.

Одним з підходів до вирішення цієї проблеми є зміст монографії В. Таранця "**Арії. Слов'яни. Руси. Походження назв *Україна і Русь***", у якій автор, спираючись на принцип історизму, прагне підійти до розв'язання поставленого завдання через системний аналіз первісного зародження словоформ та їх складових, розвитку і функціонування їх у загальному індоєвропейському мовному контексті.

Це, на наш погляд, допоможе критично підійти до проблеми походження назв *Україна* та *Русь* та в подальшому уникнути не тільки фантастичних гіпотез про походження українського народу і його мови, які з'явилися на початку 90-х років ХХ ст. на шпальтах різних

часописів, зокрема “Індо-Європа”, а і дилетантського підходу до зазначених питань. При цьому автор рецензованої розвідки розуміє не-реальність остаточного розв’язання вказаних проблем і вважає, що зазначена праця – це лише один із аспектів до їх вирішення.

Основна мета монографії В.Г. Таранця – проаналізувати етимологію груп слів, що характеризують господарську діяльність індоєвропейців-аріїв, місця їхнього давнього проживання, основні шляхи міграції; з’ясувати соціальну структуру аріїв, зародження етносів та подальшу долю слов’янських та інших племен. Задля реалізації поставленої мети автор використовує результати досліджень у галузі археології, етнографії, мовознавства, історії тощо, а також дані етимологічних словників різних слов’янських мов.

Композиційно робота складається зі вступу, 5-ти розділів, висновків (“*Утворення Київської Русі*”), списку використаних джерел, семантичного індексу слів, поданого українською мовою, скорочення назв мов і діалектів та анотації англійською мовою.

У першому розділі автором аналізуються теоретичні засади фонетичного та семантичного дослідження особливостей індоєвропейської мови, у якому мова йде про період існування прамови, фонетичні діяхронічні зміни та явище субституції. При цьому автор наголошує на реконструкції артикуляції слів індоєвропейської прамови, акцентуючи погляди І. Бодуена де Куртене, Р. Кабо, О. Шахматова, В. Іванова, Т. Гамкрелідзе, О. Трубачова, Л. Мосенкіса, розвиток складів та зміни, що відбулися в той період, зіставляє фонетичні і фонологічні явища сучасних германських і слов’янських мов, доходить висновків про утворення закритих складів, які утворилися від словоформ з первісно відкритими складами, і аргументує послаблення артикуляції приголосного в абсолютному початку і абсолютному кінці слова, що згодом, як відомо, дало можливість говорити про тенденції до відкритих складів у східнослов’янських мовах.

Він також відзначає збіг фонетичної та морфемної меж, які в процесі розвитку мови стали розмежовуватися. Остання теза дає змогу авторові говорити про семантичну значущість основотвірного суфікса і через це давати аналіз-зіставлення афіксальних морфем та виходити на семантичне тлумачення давніх етнонімів через призму давньої морфемно-словотвірної структури слова.

У другому розділі автор веде мову про походження етноніма *арії*, місце їх проживання, подає етимологічний аналіз назв тварин, сільськогосподарського знаряддя, місцевості проживання тощо. Виходячи з найвірогіднішої концепції Т. Гамкрелідзе та В. Іванова про прабатьківщину індоєвропейців, він подає аналіз етноніма *арії* і дохо-

дить висновку про первинну мотивацію цієї лексеми (“горяни”, “скотарі-землероби”), виводить мовну доміную – корінь $*k^w a$ -, який послідовно вимальовується у низці слів на позначення лексем зі значенням “земля”, “гора”, “корова” тощо.

Отже, семантична мотивація етноніма *арії* пояснюється способом виробництва та відносин у колективі давніх індоєвропейських племен на час переселення на рівнинну місцевість і початок міграційних процесів. При цьому автор доходить висновку про початок родостатевого розмежування слів, що, певно, дає можливість говорити про початковий етап формування категорії роду.

Третій розділ монографії дослідник присвячує соціальній структурі життя індоєвропейців. Так, перший параграф розділу присвячено компаративістичному та етимологічному аналізу найпоширеніших праслов'янських лексем $*domus$, $*gradъ$, $*pleme$, $*rodъ$ та ін. В ньому реконструюються індоєвропейські форми, а у наступних параграфах автор подається реконструкція лексем на позначення помешкання індоєвропейців, назви їх племен та назви сільськогосподарського знаряддя пізнього періоду еволюції давніх людей.

Це дає вченому можливість аналізувати форми слів раннього праслов'янського періоду розвитку мов, зокрема у висновках автор пояснює структуру індоєвропейського суспільства: сім'я → рід → община → плем'я, причому перші дві ланки означали період матриархату, а дві останні – добу патріархату.

З появою племен відбувається розподіл населення на три прошарки, а протиставлення соціальних, майнових, виробничих відносин у вигляді постійного співвідношення коренів $*k^w e r / k^w e l$ стало основою для появи самоназв племен. Ці етноніми мотивувалися певними особливостями племен/общин як мовної доміноанти етносу.

У четвертому розділі мова йде про шляхи міграції аріїв, утворення давньоєвропейської спільноти, зародження слов'янського етносу, походження етнонімів *слов'яни/склавини*, *венети*, *анти* та особливості життя нових етносів. Автор виводить на підставі фонетичних процесів у ретроспекції походження лексеми *слов'яни* з пізньоіндоєвропейських коренів $*k^w e l e + k^w e n e$ і її значення: “одні з аріїв-землеробів”.

Ці ж корені привели до появи у праслов'янській мові етноніма $*veneti$, а етнонім *анти* є похідним від словоформи *венети*.

Аналіз гідронімів, топонімів та інших свідчень міграції індоєвропейських племен дає дослідникові можливість говорити про те, що другою батьківщиною арійських племен була територія від Волги до Дунаю. Після виділення індо-іранських племен у прамові залишилися

носії давньоевропейської сукупності, після розпаду якої утворилися різні етноси, зокрема слов'янський.

Проте автор не говорить при цьому про період балто-слов'янської мовної єдності, який тривав значний час, про що свідчать дослідження Ю. Карпенка, В. Складенка, Г. Півторака та ін.

У висновках автор подає існування у протослов'янському періоді коренів **sla/*skla*, а у пізньопраслов'янському – **slav/sklav*, при цьому ним відзначається, що мова протослов'ян зазнала субстратного впливу мови трипільців.

У п'ятому розділі розглядається етимологія слова *Русь*, семантична інтерпретація слів *руси* і *варяги*, етимологія слова *Україна*, а також історичні свідчення зародження українського етносу. Автор спирається на традиційні погляди, описані в науковій літературі, при цьому одним із цікавих поглядів на аналіз зазначених топонімів та етнізмів є залучення матеріалу з германських мов та своєрідна реконструкція праслов'янських форм, що витікають із праїндоевропейських коренів.

Таким чином, необхідно відзначити, що рецензована монографія безперечно посяде чільне місце серед досліджень цієї проблематики, дасть змогу іншим дослідникам продовжити аналіз походження слов'янських народів та їхніх мов, зокрема українців.

Зазначена монографія у першу чергу відзначається величезною кількістю фактичного матеріалу і його детальним, ґрунтовним аналізом, що, безумовно, є цінним не тільки для філологів, а й для етнографів, істориків та всіх тих, хто цікавиться еволюцією слов'янських народів та їхніх мов.

Результати дослідження можуть бути використані не тільки дослідниками, які займаються подібною проблематикою, а й під час викладання академічних університетських курсів, як то: історія української мови, давньоруська література, основи лінгвокомпаративістики тощо.

Необхідно наголосити на використанні В.Г. Таранцем численних методів дослідження мовних явищ, серед яких провідними є порівняльно-історичний, зіставний, структурний. Цікавими є його підходи до етимологічного аналізу провідних лексем монографії, в якій широко використані і проаналізовані традиційні та неординарні шляхи щодо походження слов'янських народів і їх мов.